

УДК 364.446-053.02

DOI: 10.31499/2618-0715.2(9).2022.267086

**СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ
ЯК ОСОБЛИВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ГРУПИ**

Каркач Андрій, старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти, Полтавський інститут економіки і права

ORCID: 0000-0002-3959-0568

E-mail: andrijkarkach@gmail.com

Кравченко Оксана, докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID: 0000-0002-9732-6546

E-mail: okskravchenko@ukr.net

Семигіна Тетяна, докторка політичних наук, професорка, членкиня Національного агентства кваліфікацій

ORCID: 0000-0001-5677-1785

E-mail: semigina.tv@gmail.com

Глобальні тенденції старіння, які притаманні й Україні, спонукають до осмислення специфічних характеристик людей старшого віку. Ця стаття на основі аналізу сучасної вітчизняної та закордонної літератури систематизує сучасні наукові погляди на літніх людей як особливу соціальну групу.

Схарактеризовано демографічні, психофізіологічні та соціологічні концепції, які стосуються уявлень про старість, старіння та вікові межі старості. Визначено, що для соціальної роботи суттєве інтегративне визначення старості, виведене з соціально-вікового статусу та ідентичності.

Ключові слова: літні люди, старість, вікова група, активне старіння, самоідентифікація, соціальний статус, ейджизм, соціальна робота.

**MODERN APPROACHES TO UNDERSTANDING OLDER PEOPLE AS A
PECULIAR SOCIAL GROUP**

Andriy Karkach, Senior Lecturer of the Department of Social Work and Special Education, Poltava Institute of Economics and Law

ORCID: 0000-0002-3959-0568

E-mail: andrijkarkach@gmail.com

Oksana Kravchenko, Doctor in Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna

ORCID 0000-0002-9732-6546

E-mail: okskravchenko@ukr.net

Tetyana Semigina, Doctor in Political Sciences, Professor, Member of the National Qualifications Agency

ORCID: 0000-0001-5677-1785

E-mail: semigina.tv@gmail.com

Global aging trends, which are characteristic of Ukraine as well, lead to an understanding of the specific characteristics of older people. Based on the analysis of modern Ukrainian and international literature, this paper systematizes modern scientific views on the elderly as a special social group.

Demographic, psycho-physiological, and sociological concepts related to ideas about old age, aging, and age limits of older people are characterized. In demography, older people are persons aged 60 years and older. At the same time, current documents of EU and other international organization stress that it is impossible to determine the fixed beginning of old age, because it depends on the individual characteristics of a person and many external factors that can slow down this process.

From the point of view of physiology, older persons are characterized by involutive aging processes, which lead to a reduction in the functioning of the body and a higher need for external assistance (dependency on assistance). Psychological representations are based on the fact that elderly people are at the last stage of life, which is characterized by the search for the meaning of their life and reevaluation of achievements, who need self-affirmation and who self-identify with old age. Sociological ideas about the elderly are focused on singling out these people as a separate social group, which are characterized by a reduced social status, certain sociocultural roles and which require adjustments for communication with other groups in society.

It was determined that an integrative definition of old age derived from socio-age status and identity is essential for social work. Social workers have to appreciate that individuals who usually experience a change in their own social environment have the same rights as other people and at the same time need respect for their choices, quality care and support.

Keywords: elderly people, old age, age group, active aging, self-identification, social status, ageism, social work.

Актуальність проблеми. Міжнародне співтовариство прогнозує негативні наслідки нинішніх соціально-демографічних процесів, наголошуючи, що світ перебуває у процесі безпрецедентного демографічного перетворення [1]. Ці тренди спонукають до осмислення специфічних характеристик людей старшого віку та наукових поглядів на цю вікову групу, які дадуть змогу побудувати як дієві програми догляду, так і програми профілактики старіння (геронтопрофілактики) з метою забезпечення активного довголіття індивідів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні питання старіння вивчали такі дослідниці соціальної сфери як М. Житинська (2014) [3], А. Конончук (Kononchuk, 2022) [37], М. Кухта (2019)[7], І. Романова (2019) [11] та інші. Водночас згадані науковиці основну увагу зосереджували на соціальних технологіях, спрямованих на забезпечення активного старіння. Публікації з питань організації догляду за людьми похилого віку [45-47] зосереджені на політичних та інституційних аспектах такого догляду, аніж на розумінні характеристик та статусу літніх людей у сучасному суспільстві. Деякі характеристики людей похилого віку наявні в академічній літературі із соціальної роботи (Коляда 2016 [14]; Лукашевич та Семігіна, 2009 [8]; Семігіна та Мигович, 2005 [15]; Тополь, 2012 [17]), проте вони не охоплюють всього спектру сучасних поглядів на літніх людей як особливу соціальну групу.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу сучасної вітчизняної та закордонної літератури систематизувати сучасні наукові погляди на літніх людей як особливу соціальну групу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні уявлення про літніх людей можна умовно поділити на демографічні, психофізіологічні та соціальні. Сюди ж можна віднести і позиціонування літніх людей як цільової групи соціальної роботи та соціальної політики.

Аналізуючи **демографічні погляди**, слід насамперед зауважити, що вікові межі, за якими людей відносять до літніх, досить умовні. Літні люди – це соціально-демографічна група, нижня межа якої окреслена переходом від зрілості до старості.

За класифікацією Європейського регіонального бюро ВООЗ 1981, старіння (похилий вік) у чоловіків наступало у 61 рік і тривало до 74 років, у жінок – з 55 до 74 років, далі з 75 років наступала старість (старечий вік), а період старше 85 років вважали довгожителством [9].

Зараз ООН та її агенції послуговуються визначенням «літня людина» (англ. older person), коли йдеться про особу віком 60 років і старше, наголошуючи при цьому на можливих соціокультурних відмінностях у сприйнятті віку [43]. Це визначення використовують для цілей статистики та при визначенні права на участь у певних соціальних інтервенціях, призначених саме для літніх людей.

У геронтології – науці про старість, про старіння, про тривалість життя, про спосіб життя, який забезпечує довголіття, – межі літнього віку визначені з 60 до 74 років [14].

Водночас, у документах Європейського Союзу зазначається, неможливо визначити вік, за якого настає старість, адже це залежить від індивідуальних особливостей людини і безлічі зовнішніх, здатних загальмувати цей процес, чинників [19].

Варто додати, що Україні притаманна тенденція «постаріння» населення. Хоча середня тривалість життя значно нижча, ніж в інших європейських країнах через високу смертність людей працездатного віку та високий рівень інвалідності [32; 49], проте частка населення старшого віку значна. За даними Кабінету Міністрів України (2018), країна входить до 30 найстаріших країн світу за кількістю населення старше 60 років: у 2015 році ця частка становила 21,8 % від загальної чисельності населення, а частка осіб віком 65 років і старше – 15,5 % від загальної чисельності населення, також прогнозувалось, що на період до 2025 року частка осіб старше 60 років становитиме 25 % від загальної чисельності населення, віком 65 років і старше – 18,4 %, у 2030 році – понад 26 % і більше 20 % відповідно [10]. Звісно, повномасштабна війна та вимушена еміграція за кордон внесли корективи в демографічну структуру України, проте – на момент написання роботи – важко оцінити зміст цих змін та їх наслідки.

Наступний вимір старіння, на якому варто зупинитися, – **психофізіологічний**.

У науковій літературі дискутуються різноманітні біологічні теорії старіння, які витлумачують старіння як генетично запрограмовані процеси, так і не

програмовані, випадкові процеси [12], міститься різнопланова інформація про психофізіологічні характеристики людей похилого віку, як-от зниження функцій організму, зокрема адаптивних, підвищений ризик гострих та хронічних хвороб [23]. Це дає підстави для визначення таких геронтологічних підходів як редукаціоністських.

Особливу біологічну уразливість літніх людей підтвердила пандемія COVID-19, під час якої особи старшого віку мали вищий ризик захворюваності та смертності, а також дистресу через це [20; 24].

Проведений аналіз літератури засвідчує виразний зв'язок між погіршенням функціонального стану, зумовленим інвалідністю або обмеженням фізичних функцій, та залежністю (англ. мовою dependency) літніх людей від допомоги інших, потребами в догляді наприкінці життя.

Так, деякі дослідники (Stuck et al., 1999)[50] виокремлюють низку ключових психофізіологічних проблем, зумовлених зниженням функціонального статусу літніх людей і їх підвищеною вразливістю: когнітивні порушення, депресія, тяжкі захворювання (супутня патологія), збільшення та зниження індексу маси тіла, функціональні обмеження нижніх кінцівок, низька частота соціальних контактів, низький рівень фізичної активності, погана самооцінка здоров'я, куріння і погіршення зору тощо (варто зазначити, що в оригіналі ці проблеми наведено за абеткою, а не за вагомістю проблеми). Ці дослідники звертають увагу, що значну кореляцію між станом фізичного і психічного здоров'я в будь-якому віці, включно з літнім та належністю до певного соціально-економічного прошарку, що ставить під сумнів соціокультурні стереотипи про безумовну залежність від інших усіх людей літнього віку.

Наразі український учений В. Фролькіс (1985), котрий протистояв традиційним редукаціоністським теоріям геронтології, розробив адаптаційно регуляторну теорію старіння, відповідно до якої, у пізньому віці, поряд з деструктивними процесами і скороченням адаптивних можливостей організму існують процеси, спрямовані на підтримку його високої життєздатності і збільшення тривалості, що сприяє виникненню нових пристосувальних механізмів [18].

Також слід звернути увагу, що **психологічною** наукою запропоновано низку вікових періодизацій, згідно із якими літньому віку притаманні специфічні психологічні характеристики. Наприклад, теорія вікової періодизації Е. Еріксона (1963) стверджує, що на останньому етапі життя, який дослідник визначив як вік після 60-65 років, людина займається пошуком сенсу свого життя, переоцінює його та свої досягнення. Сенс цього етапу полягає в інтеграції всіх частин особистості, результатом якої стають почуття морального задоволення і орієнтація на моральні цінності. Цьому етапі притаманний внутрішній конфлікт цілі і безцільного існування [30].

Таким чином, аналіз наукового дискурсу засвідчує, що науковці ведуть мову як про біологічне старіння (інволюція організму), так і про психологічне старіння (зокрема, уявлення індивіда про своє старіння, яке частково зумовлено суспільними стереотипами). Дослідники наголошують, що залежність літніх

людей пов'язана не лише зі станом здоров'я чи погіршенням функціонального статусу, а й з відносинами між поколіннями [29; 40] і привертають увагу до того, що варто подивитись залежність літніх людей з точки зору соціальної справедливості [52]. У деяких культурах особа пенсійного віку розглядається як пасивна істота, залежна від сім'ї та неформальних мереж, і очевидна самостигматизація [33], а також відокремлення людей похилого віку від суспільства [27]. Це в свою чергу погіршує психофізіологічний стан індивідів. В інших суспільствах взаємний вплив поколінь визнається та цінується [44].

Концепція «залежності», на думку Т. Коленіченко співіснує з уявленнями про те, що для літніх людей важливе самоствердження, через яке реалізуються сутнісні властивості людської особистості [6].

Надаючи соціальні характеристики людям літнього віку як соціальній групі, слід взяти до увагу, що становище таких людей у соціальній структурі суспільства слід розглядати не тільки у зв'язку з віковою структурою суспільства, але і в інших аспектах. Люди літнього віку беруть участь в економічній, політичній, соціальній і духовній сферах життя. Літня людина, як зауважує М. Кухта, включена у соціальну структуру суспільства як стійкий зв'язок соціальних статусів і ролей [7].

Розглянемо низку **соціологічних концепцій**, які важливі для розуміння соціальних аспектів старіння.

Теорія вікової стратифікації набула поширення ще у 1970-ті роки і ґрунтується на концепції соціальних ролей. Ця теорія розглядає суспільство як сукупність соціальних груп (страт), належність до яких обумовлена віковими відмінностями у здібностях, а також у рольових функціях, правах і привілеях. Ключовий постулат цієї теорії полягає в тому, що кожному віковому періоду притаманні певні соціовікові ролі та взаємовідносини з іншими віковими групами. Згідно із цією теорією, з виходом на пенсію соціальні ролі людини радикально змінюються, як правило, людина втрачає власний престиж та владу над іншими і над собою, а відтак позбувається автономії [28]. Таким чином, з погляду цієї теорії, старість характеризується втратою контролю над ситуацією. Ця теорія давно вважається важливою для організації соціальних інтервенцій для літніх людей [36] та для розуміння їхніх життєвих практик [34; 38].

Дослідження, проведені в Україні, засвідчують наявність виразної вікової стратифікації в Україні, ейджизму та самостигматизації [7; 48]. Вікова асиметрія, на думку Р. Сопко [12] також проявляється у суспільній свідомості наданням пріоритетів на користь молодості, що пов'язано з орієнтацією на молодіжні цінності та життєві практики, як-от спортивні ігри, розваги, культ багатства, успіху, що робить старість «непривабливою».

Важливою в соціологічному дискурсі щодо старіння можна вважати й концепцію соціального статусу. Статус – це ніша або місце в соціальній структурі суспільства або групи; він включає кілька ролей, причому кожній ролі відповідає своє коло прав та обов'язків, які визначаються соціальними нормами. Інакше кажучи, статус вказує на місце, а роль – на спосіб поведінки індивіда або групи [26].

Пояснення стабільності, стійкості взаємин людей похилого віку також можливі як відповідність спільному інтересу. Інтерес же цей пов'язаний, як наголошував П. Сорокін (1993), з приналежністю до певного віку – однієї з істотних координат, що визначають соціальне становище індивіда [13].

На думку Н. Коваліско [5], спільність потреб і інтересів локалізується рамками системи, що породжує цю сітку соціальних позицій. Так, економічна або політична система сучасного українського суспільства локалізує прояви відповідних інтересів: прагнення, наприклад, літніх людей бути затребуваними в суспільстві, отримувати пенсію, розміри якої забезпечують гідний рівень життя. Інтернаціоналізація усіх сфер суспільного життя, інтеграційні процеси, що відбуваються у сучасному світі, сприяють формуванню спільності інтересів літніх людей. Однотипність об'єктивно оптимальних способів соціального самоствердження соціальних суб'єктів – основа спільності їх діяльності. Сам факт наявності єдності системи інтересів дозволяє, за твердженням О. Тополь [17], говорити про наявність соціальної спільності, навіть якщо її члени не усвідомлюють своєї єдності і необхідності взаємодії у досягненні своїх інтересів.

Необхідно відзначити, що для літніх людей характерні багато або майже всі соціальні позиції (такі, як стать, місце проживання, мова, віросповідання, політичні орієнтації), але значно обмежуються соціальні статуси і можливості їх отримання. З останніх залишаються в основному освіта, дохід у вигляді пенсії, визначеної суспільством. Таким чином, аналіз літніх людей як соціальної спільності передбачає розгляд умов життєдіяльності (соціально-економічних потреб, інтересів, соціального становища тощо), загальних для цієї соціальної групи, що породжують подібні потреби і інтереси, спільну діяльність [17].

Дослідники [25] відзначають, що у багатьох країнах спостерігається низький соціальний та економічний статус літніх людей. В Україні, як і в інших постсоціалістичних країнах, відбулось стрімке збіднення населення у 1990-х роках, а пенсійні виплати не могли компенсувати збитків унаслідок інфляційних процесів, відтак частина літніх людей опинилась у маргінальному становищі [31; 35]. При цьому соціокультурний статус таких людей в Україні не завжди відповідає загальносвітовим нормам і стандартам: гранично обмежений набір соціальних ролей і культурних форм активності, доступних людям старшого віку, звужені рамки їхнього способу життя, вибір можливості життєзабезпечення, спілкування, відпочинку [4; 16].

На думку О. Тополь [17], з-поміж тих чинників, які зумовлюють соціальний статус літніх людей в умовах суспільних трансформацій, можна визначити об'єктивні (економічне становище в країні, політична ситуація в суспільстві, демографічна ситуація, правова база, соціальна політика держави стосовно літніх людей) та суб'єктивні (соціально-психологічний настрій літньої людини, задоволеність рівнем матеріального становища, ціннісні орієнтації, рівень соціальної адаптації до нових суспільних змін, соціальна активність, довіра до соціальних інститутів). Відтак при побудові соціальних інтервенцій доцільно зважати на ці різнопланові чинники та обирати для впливу ті, які перебувають у

зоні відповідності соціального закладу та самої людини, яка є клієнтом соціальної роботи.

Також слід зважити на теорію символічного інтеракціонізму Д. Міда, значення якої не тільки не втратило ваги з плином часу, а посилилось в інформаційному суспільстві [41]. Адже ця теорія розглядає комунікацію як засіб взаємного пристосування індивідів. Так, літнім людям доводиться пристосовуватися до різних соціальних груп у суспільстві, зокрема, до представників нових, молодих когорт; до «узагальнених інших», котрі репрезентують змінене суспільство у цілому; до самого стану старості, тобто до самого себе в новій якості. Водночас суспільство повинне пристосуватися до того, що люди літнього віку становлять значну частку населення [12; 17]. Для соціальної роботи означає, що в суспільстві має бути забезпечений універсальний дизайн, відповідний рівень комунікації, а також міжгенераційні програми, які дадуть змогу спростити пристосування.

З точки зору соціальної роботи, старіння та догляд за людьми похилого віку тісно пов'язані з концепцією прав людини та повагою до гідності літніх людей, їхньою можливістю обирати своє життя [21]. У межах цього підходу один із ключових моментів полягає у забезпеченні якості та стандартів догляду, аби люди могли прожити останній період свого життя з гідністю [51].

Під час планування соціальних послуг та середовища для літніх людей також слід брати до уваги соціально-екологічну концепцію «людина в середовищі». Як стверджують дослідники (Дзюбій, 2010 [2]; Baldissera, Camarinha-Matos & De Faveri, 2019 [22]), процес старіння супроводжується особливими індивідуальними потребами, які вимагають надання різних індивідуальних (персоналізованих) послуг догляду для кожної людини. Оскільки ці потреби змінюються протягом життя, постачальники послуг повинні налаштовувати послуги відповідно до нових потреб. Те саме стосується фізичного середовища та просторового планування [39].

Ця концепція видається ваговою для розуміння порушень, зумовлених зміною соціального мікро- та макросередовища, як-от виходом на пенсію, втратою близьких та друзів, втратою частини власних спроможностей, цифровізацією суспільства та іншими соціетальними чинниками, які слід взяти до уваги при плануванні, впровадженні та оцінюванні соціальних інтервенцій для літніх людей. Освоєння статусу й ролі «пенсіонера», тобто людини, яка перестала працювати і змінила своє соціальне середовище, та нового життєвого простору потребує особливої уваги [7].

У межах соціальної політики літніх людей розглядають як окрему цільову групу, котра потребує задоволення власних специфічних потреб [42]. Такий підхід знаходить відображення в тому, що чимало міжнародних організацій (ООН, ПРООН, ВООЗ, ЄС тощо) включають до свого політичного порядку денного питання щодо адекватної та стійкої відповіді на виклики старіння населення.

Натепер геронтологічна складова соціальної політики України представлена низкою соціально значущих напрямів. Їх реалізація здійснюється за допомогою різнопланових інструментів політики, а саме: соціальні гарантії і їх

задоволення на основі базових програм, регулювання доходів і витрат населення, соціальне страхування, соціальна допомога, соціальні послуги, цільові соціальні програми тощо. Документ «Стратегія державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року» [10], схвалений у 2018 р. Кабінетом Міністрів України свідчить, що реалізація концепції соціальної політики України щодо громадян старшого покоління зводиться не тільки до грошової чи матеріальної допомоги, а й передбачає створення умов для самореалізації літньої людини в різних аспектах.

Проведений аналіз дає підстави для твердження, що літнім людям притаманні специфічні характеристики, які представники різних наукових шкіл витлумачують неоднаково. Узагальнення цих поглядів надано в табл. 1.

Таблиця 1

Узагальнення поглядів на людей похилого віку як певну спільність

Напрямок наукового знання та практичної діяльності	Ключова сутність уявлень про літніх людей
<i>Демографія</i>	Особи віком 60 років і старші
<i>Фізіологія</i>	Особи, яким властиві інволютивні процеси старіння, що зумовлюють редукцію функціонування організму і вищу потребу у сторонній допомозі (залежність від допомоги)
<i>Психологія</i>	Люди, які перебувають на останньому етапі життя, якому властивий пошук сенсу свого життя та переоцінки досягнення, яким потрібне самоствердження і які самоідентифікують себе з літнім віком
<i>Соціологія</i>	Особи, які належать до соціальної групи, яким властивий знижений соціальний статус, певні соціокультурні ролі і які потребують прилаштування для комунікації з іншими групами в суспільстві
<i>Соціальна робота</i>	Особи, які, зазвичай, переживають зміну власного соціального середовища, мають такі само права, як і інші люди, і водночас потребують поваги до свого вибору, якісного догляду та підтримки
<i>Соціальна політика</i>	Особи, які становлять цільову групу, що потребує особливої підтримки з боку держави

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження підтверджує відсутність узгодженого погляду на старість, старіння та вікові межі старості. Для соціальної роботи суттєве інтегративне визначення старості,

виведене з соціально-вікового статусу та ідентичності. Бути літнім – значить ідентифікувати себе з цією групою, виокремлюючись з інших, відчувати приналежність до неї. Віднесення себе до цієї групи залежить не тільки від біологічного віку та функціонування організму, а й від професійного, сімейного статусу, специфіки інтересів, навичок в організації повсякденного життя. Соціально-віковий статус складається на основі цілеспрямованих дій особистості. Відтак, з певною мірою умовності, до літніх людей можна відносити осіб віком 60 років і старше, характеризуючи цю соціальну групу певними ознаками, пов'язаними як з освоєнням статусу пенсіонера за віком, так і зміною соціальних ролей та життєвих практик, обумовлених мікро- та мікропроцесами. Подальшого вивчення потребує наснаження представників окресленої соціально-вікової групи на підтримання цілеспрямованих дій особистості та адаптацію до мінливих умов сучасного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова С. Ю., Крімер Б. О., Курило І. О. та ін. *Населення України: Імперативи демографічного старіння*. Київ: Адеф-Україна, 2014.
2. Дзюбій Д. П. Підвищення ефективності соціальної роботи з людьми похилого віку в умовах геріатричних пансіонатів. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна"*. 2010. № 2. С. 87–90.
3. Житинська М. О. Деякі аспекти життєдіяльності людей похилого віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2014. № 18(11). С. 171–177.
4. Каркач А. В., Семигіна Т. В. «Доросле кохання»: сексуальна активність у літньому віці. *SCIENTIA*. 2021. № 1. С. 42–44.
5. Коваліско Н. Соціальна ідентичність як чинник соціальної стратифікації. *Соціальна психологія*. 2006. № 4. С. 94–106.
6. Коленіченко Т. І. Особливості адаптації людини похилого віку до умов нового соціального середовища. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління*. 2013. № 16(1). С. 64–71.
7. Кухта М. П. Соціальний потенціал людей старшого віку в Україні. Київ: КНУКіМ, 2018.
8. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціологія соціальної роботи. Київ: ІПК ДСЗУ, 2009.
9. Моргун В. Ф., Ткачева Н. Ю. Проблема периодизации развития личности в психологии. Москва: МГУ, 1981.
10. Про схвалення Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року. Розпорядження № 10-р. від 2018 р. Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80#Text>
11. Романова, І. А. Соціальна інтеграція літніх людей через соціальні ігрові ігри. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях : матеріали Всеукр. наук-практ. конф.* Харків: ХНПУ, 2019. С. 17–18.
12. Сопко Р. І. Теоретичні концепції старіння та їх сутність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2012. № 24. 166–169.
13. Сорокин П. А. Система социологии: В 2 т. Т. 2. Социальная аналитика. Учение о строении сложных социальных агрегатов. Москва: Наука, 1993.
14. Соціальна геронтологія / Коляда Н. М., укл. Умань : ФОР Жовтий О. О., 2016.
15. Теорії і методи соціальної роботи / Ред. Семигіна Т. В., Миговича І. І. Київ: Академвидав, 2005.
16. Терещенко І. І., Наумець А. М. Особливості соціальної роботи з людьми похилого віку в умовах сучасної України. *Вісник НТУУ "КПІ": Політологія. Соціологія. Право*. 2011. № 3 (11). С. 113–117.

17. Тополь О. Старість у контексті соціальної роботи. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012.
18. Фролькис, В.В. (1985). Системный подход, саморегуляция и механизмы старения. *Геронтология и гериатрия: Ежегодник*, 12-23.
19. Ageing Europe. Looking at the lives of older people in the EU. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019.
20. Anand J. C., et al. The COVID-19 pandemic and care homes for older people in Europe - deaths, damage and violations of human rights. *European Journal of Social Work*. 2022. Vol. 25(5). P. 804-815.
21. Anderberg P., Lepp M., Berglund A.-L., Segesten, K. Preserving dignity in caring for older adults: a concept analysis. *Journal of Advanced Nursing*. 2007. Vol. 59 (6). P. 635-643.
22. Baldissera T. A., Camarinha-Matos L. M., De Faveri C. An Elderly Care Ecosystem Application. *IECON 2019 - 45th Annual Conference of the IEEE Industrial Electronics Society*. 2019. P. 2773-2778.
23. Better palliative care for older people / Davies E., Higginson, I.J., eds. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 2004. URL: https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0009/98235/E82933.pdf
24. Borhaninejad V., Rashedi V. COVID-19 pandemic: Opportunity to advanced home care for older adults. *Journal of Gerontological Social Work*. 2020. Vol. 63(6-7). P. 629-630.
25. Butrica B. A., Toder E. J., Toohey, D. J. *Boomers at the bottom: How will low-income boomers cope with retirement?*. Washington, DC: AARP Public Policy Institute, 2008. URL: https://www.aarp.org/money/low-income-assistance/info-03-2008/2008_07_boomers.html
26. Current status of the social situation, wellbeing, participation indevelopment and rights of older persons worldwides / United Nations, 2011. URL: <https://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/publications/current-status-older-persons.pdf>
27. Dening K.H., Greenish W., Jones L., et al. Barriers to providing end-of-life care for people with dementia: a whole-system qualitative study. *BMJ Supportive & Palliative Care*. 2012. Vol. 2. P. 103-107.
28. Dowd J.J. The reification of age: Age stratification theory and the passing of the autonomous subject. *Journal of Aging Studies*. 1987. Vol. 1(4). P. 317-335.
29. Dykstra P. A., Kotowska I. I., Mari-Klose P. (2016). Intergenerational Linkages in the Family: How Policies Shape the Organization of Caring and Financial Supports for Family Members. *Families And Societies*. URL: <http://www.familiesandsocieties.eu/wp-content/uploads/2016/12/WP61Karpinskaetal20161.pdf>
30. Erikson E. H. *Youth: Change and challenge*. New York: Basic books, 1963.
31. Grigoryeva I., Parfenova O., Dmitrieva A. Social Policy for Older People in the Post-Soviet Space: How Do Pension Systems and Social Services Influence Social Exclusion? *Social Exclusion in Later Life. International Perspectives on Aging* / Walsh K. et al., eds. Cham: Springer, 2021.
32. Gruziewa T. S., Diachuk M. D., Inshakova H.V., Zamkevych V.B. Modern demographic trends in Ukraine as a ground for realization of prevention strategies. *Wiadomości Lekarskie*. 2019. Vol. LXXII (10). P. 2033-2039.
33. Hammarström G., Torres S. Being, feeling and acting: A qualitative study of Swedish home-help care recipients' understandings of dependence and independence. *Journal of Aging Studies*. 2010. Vol. 24 (2). P. 75-87.
34. Hyde A. L., Maher J. P., Elavsky S. Enhancing our understanding of physical activity and wellbeing with a lifespan perspective. *International Journal of Wellbeing*. 2013. Vol. 3(1). P. 98-115.
35. Iecovich E. et al. Social Support Networks and Loneliness Among Elderly Jews in Russia and Ukraine. *Journal of Marriage and Family*. 2004. Vol. 66. P. 306-317.
36. Kim P.K.H. *Serving the Elderly: Skills for Practice* (1st ed.). Routledge, 1991.
37. Kononchuk A. The Third Age University as a Way to Implement the Active Aging Policy in Ukraine. *Handbook of Global Social Problems* / Baikady R. et al., eds. Cham: Palgrave Macmillan, 2022. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-68127-2_15-1
38. Lee P.F. et al. The relationship between sufficient leisure time physical activity and happiness: An age stratification perspective. *Curr Psychol*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1007/s12144-022-02946-x>

39. Murtagh B. et al. Age-friendly cities, knowledge and urban restructuring. *International Planning Studies*. 2022. Vol. 27(1). P. 62-76.
40. Naldini M., Pavolini E., Solera C. Female employment and elderly care: the role of care policies and culture in 21 European countries. *Work, Employment and Society*. 2016. Vol. 30(4). P. 607-630.
41. Neves B.B., Sanders A., Kokanović R. "It's the worst bloody feeling in the world": Experiences of loneliness and social isolation among older people living in care homes. *Journal of Aging Studies*. 2019. Vol. 49. P. 74-84.
42. Newman J., Glendinning C., Hughes M. Beyond modernisation? Social care and the transformation of welfare governance. *Journal of Social Policy*. 2008. Vol. 37(4). P. 531-557.
43. Older persons / UNHCR, 2022. URL: <https://emergency.unhcr.org/entry/43935/older-persons>
44. Saraceno C., M. Naldini. *Sociologia della famiglia*. Bologna: Mulino, 2007.
45. Semigina T., Karagodina O., Pozhydaieva O. Beyond traditional social work with elderly: reflections from Ukraine in times of social distancing. *Path of Science*. 2021. № 5. P. 5001-5007.
46. Semigina T., Karkach, A. Elderly Care in Greying Ukraine: Challenges and Prospective. *The Palgrave Handbook of Global Social Problems* / Baikady R. et al., eds. Cham: Palgrave Macmillan, 2022. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-68127-2_297-1
47. Semigina, T., Karkach, A. The elderly care, active ageing and geragogy: could they co-exist in Ukraine and how? *Репрезентація освітніх досягнень, мас-медіа та роль філології у сучасній системі наук*. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. С. 64-84.
48. Semigina T., Yurochko T. & Stopolyanska Y. 'Everyone is on their own and nobody needs us': women ageing with HIV in Ukraine. *HIV, sex, and sexuality in later life* / M. Henrickson et al., eds. Bristol: Policy Press, 2022.
49. Stepurko T. G. et al. *Health Index. Ukraine-2018: Results of the National Survey*. Kyiv: International Renaissance Foundation, 2018. URL: http://health-index.com.ua/zvit_index_2018_eng.pdf
50. Stuck A. E. et al. Risk factors for functional status decline in community-living elderly people: a systematic literature review. *Soc Sci Med*. 1999. Vol. 48(4). P. 445-69.
51. Tadd W., Vanlaere L., Gastmans C. Clarifying the concept of human dignity in the care of the elderly: A dialogue between empirical and philosophical approaches. *Ethical Perspectives*. 2010. Vol. 17(2). P. 253-281.
52. Turner A. Population ageing: what should we worry about?. *Philosophical transactions of the Royal Society of London. Series B. Biological sciences*. 2009. Vol. 364(1532). P. 3009-3021.

REFERENCES

1. Aksyonova, S. Y., Crimer, B. O., Kurylo, I. O. et al. (2014). *Naselennya Ukrayiny: Imperatyvy demografichnoho starinnya*. Kyiv: Adef-Ukraine, 2014 (in Ukrainian).
2. Dzyubiy, D. P. (2010). Pidvyshchennya efektyvnosti sotsial'noyi roboty z lyud'my pokhyloho viku v umovakh heriatrychnykh pansionati. *Collection of scientific works of the Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of the University "Ukraine"*, 2, 87-90. (in Ukrainian).
3. Zhitynska, M. O. (2014). Deyaki aspekty zhyttyedyial'nosti lyudey pokhyloho. *Scientific journal of the NPU named after M.P. Dragomanova. Social work. Social pedagogy*, 18(11), 171-177. (in Ukrainian).
4. Karkach, A. V. & Semigina, T. V. (2021). «Dorosle kokhannya»: seksual'na aktyvnist' u litn'omu vitsi. *SCIENTIA*, 1, 42-44 (in Ukrainian).
5. Kovalisco, N. (2006). otsial'na identychnist' yak chynnyk sotsial'noyi stratyfikatsiyi. *Social psychology*, 4, 94-106. (in Ukrainian).
6. Kolenichenko, T. I. (2013). Osoblyvosti adaptatsiyi lyudyny pokhyloho viku do umov novoho sotsial'noho seredovyshcha. *Scientific journal of the M.P. Dragomanov NPU. Series 11: Sociology. Social work. Social pedagogy. Management*, 16(1), 64-71. (in Ukrainian).
7. Kukhta, M.P. (2018). *Sotsial'nyy potentsial lyudey starshoho viku v Ukrayini*. Kyiv: KNUKiM (in Ukrainian).
8. Lukashevich, M. P. & Semigina, T. V. (2009). *Sotsiolohiya sotsial'noyi roboty*. Kyiv: IPK DSZU (in Ukrainian).

9. Morgun, V.F. & Tkacheva, N.Yu. (1981). *Problema periodizatsii razvitiya lichnosti v psikhologii*. Moscow: Moscow State University. (in Russian).
10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018). *Pro skhvalennya Stratehiyi derzhavnoyi polityky z pytan' zdorovoho ta aktyvnoho dovolittya naselennya na period do 2022 roku. Rozporyadzhennya № 10-r*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80#Text> (in Ukrainian)
11. Romanova, I. A. (2019). Sotsial'na intehratsiya litnikh lyudey cherez sotsial'ni ihroteky. *Modern realities and prospects of social education of personality in various social institutions: materials of Vseukr. science and practice conf.* (p. 17-18). Kharkiv: KhNPU. (in Ukrainian).
12. Sopko, R. I. (2012). Teoretychni kontseptsiyi starinnya ta yikh sutnist'. *Scientific bulletin of the Uzhhorod National University: Series: Pedagogy. Social work*, 24, 166-169 (in Ukrainian).
13. Sorokin, P.A. (1993). *Sistema sotsiologii. T.2. Sotsial'naya analitika. Ucheniye o stroyenii slozhnykh sotsial'nykh agregatov*. Moscow: Nauka (in Russian).
14. Kolyada, N.M., ed. (2016). *Sotsial'na herontolohiya*. Uman : FOP Zhovtiy O. O. (in Ukrainian).
15. Semigina, T.V. & Mygovych, I.I., eds. (2005). *Teoriyi i metody sotsial'noyi roboty*. Kyiv: Akademvydav. (in Ukrainian).
16. Tereshchenko, I. I. and Naumets, A. M. (2011). *Ocoblyvocti cotsial'noyi roboty z lyud'my pokhyloho viku v umovakh kuchachnoyi Ukrayiny. Bulletin of NTUU "KPI": Political Science. Sociology. Law*, 3 (11), 113-117. (in Ukrainian).
17. Topol, O. (2012). *Starist' u konteksti sotsial'noyi roboty*. Kyiv: Publishing House of M.P. Drahomanov NPU. (in Ukrainian).
18. Frolkis, V.V. (1985). *Sistemnyy podkhod, samoregulyatsiya i mekhanizmy stareniya. Gerontology and Geriatrics: Yearbook*, 12-23 (in Russian).
19. European Union (2019). *Ageing Europe. Looking at the lives of older people in the EU*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
20. Anand, J. C., et al. (2021). The COVID-19 pandemic and care homes for older people in Europe - deaths, damage and violations of human rights. *European Journal of Social Work*, 25:5, 804-815.
21. Anderberg, P., Lepp, M., Berglund, A.-L., & Segesten, K. (2007). Preserving dignity in caring for older adults: a concept analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 59 (6), 635-643.
22. Baldissera, T. A., Camarinha-Matos, L. M., & De Faveri, C. (2019). An Elderly Care Ecosystem Application. *IECON 2019 - 45th Annual Conference of the IEEE Industrial Electronics Society*, 2773-2778.
23. Davies, E. & Higginson, I.J., eds. (2004). *Better palliative care for older people*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe. https://www.euro.who.int/data/assets/pdf_file/0009/98235/E82933.pdf
24. Borhaninejad, V., & Rashedi, V. (2020). COVID-19 pandemic: Opportunity to advanced home care for older adults. *Journal of Gerontological Social Work*, 63(6-7), 629-630.
25. Butrica, B. A., Toder, E. J., & Toohey, D. J. (2008). *Boomers at the bottom: How will low-income boomers cope with retirement?*. Washington, DC: AARP Public Policy Institute. URL: https://www.aarp.org/money/low-income-assistance/info-03-2008/2008_07_boomers.html
26. United Nations (2011). *Current status of the social situation, wellbeing, participation indevelopment and rights of older persons worldwides*. URL: <https://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/publications/current-status-older-persons.pdf>
27. Dening, K.H., Greenish, W., Jones, L., et al. (2012). Barriers to providing end-of-life care for people with dementia: a whole-system qualitative study. *BMJ Supportive & Palliative Care*, 2, 103-107.
28. Dowd, J.J. (1987). The reification of age: Age stratification theory and the passing of the autonomous subject. *Journal of Aging Studies*, 1(4), 317-335.
29. Dykstra, P. A., Kotowska, I. I. & Mari-Klose, P. (2016). Intergenerational Linkages in the Family: How Policies Shape the Organization of Caring and Financial Supports for Family Members. *Families And Societies*. Url: <http://www.familiesandsocieties.eu/wp-content/uploads/2016/12/WP61Karpinskaetal20161.pdf>
30. Erikson, E. H. (1963). *Youth: Change and challenge*. New York: Basic books.
31. Grigoryeva, I., Parfenova, O. & Dmitrieva, A. (2021) Social Policy for Older People in the Post-Soviet Space: How Do Pension Systems and Social Services Influence Social Exclusion?. In: Walsh, K.

- et al., eds. *Social Exclusion in Later Life. International Perspectives on Aging*. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-51406-8_30
32. Gruzieva, T. S., Diachuk, M. D., Inshakova, H.V., & Zamkevych, V.B. (2019). Modern demographic trends in Ukraine as a ground for realization of prevention strategies. *Wiadomości Lekarskie*, LXXII (10), 2033-2039.
33. Hammarström, G. & Torres, S. (2010). Being, feeling and acting: A qualitative study of Swedish home-help care recipients' understandings of dependence and independence. *Journal of Aging Studies*, 24 (2), 75-87.
34. Hyde, A. L., Maher, J. P., & Elavsky, S. (2013). Enhancing our understanding of physical activity and wellbeing with a lifespan perspective. *International Journal of Wellbeing*, 3(1), 98-115.
35. Iecovich, E. et al. (2004). Social Support Networks and Loneliness Among Elderly Jews in Russia and Ukraine. *Journal of Marriage and Family*, 66, 306-317.
36. Kim, P.K.H. (1991). *Serving the Elderly: Skills for Practice* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315129181>
37. Kononchuk, A. (2022). The Third Age University as a Way to Implement the Active Aging Policy in Ukraine. In: Baikady, R. et al., eds. *The Palgrave Handbook of Global Social Problems*. Cham: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-68127-2_15-1
38. Lee, P.F., Lu, F.J.H., Gill, D.L. et al. (2022). The relationship between sufficient leisure time physical activity and happiness: An age stratification perspective. *Curr Psychol*. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-02946-x>
39. Murtagh, B. et al. Age-friendly cities, knowledge and urban restructuring. *International Planning Studies*, 27(1), 62-76.
40. Naldini, M., Pavolini, E. & Solera, C. (2016). Female employment and elderly care: the role of care policies and culture in 21 European countries. *Work, Employment and Society*, 30(4), 607-630.
41. Neves, B.B., Sanders, A. & Kokanović, R. (2019). "It's the worst bloody feeling in the world": Experiences of loneliness and social isolation among older people living in care homes. *Journal of Aging Studies*, 49, 74-84.
42. Newman, J., Glendinning, C., & Hughes, M. (2008). Beyond modernisation? Social care and the transformation of welfare governance. *Journal of Social Policy*, 37(4), 531-557.
43. UNHCR (2022). *Older persons*. <https://emergency.unhcr.org/entry/43935/older-persons>
44. Saraceno, C., & Naldini, M. (2007). *Sociologia della famiglia*. Bologna: Mulino.
45. Semigina, T., Karagodina, O. & Pozhydaieva, O. (2021). Beyond traditional social work with elderly: reflections from Ukraine in times of social distancing. *Path of Science*, 5, 5001-5007.
46. Semigina, T. & Karkach, A. (2022). Elderly Care in Greying Ukraine: Challenges and Prospective. In: Baikady R. et al., eds. *The Palgrave Handbook of Global Social Problems*. Cham: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-68127-2_297-1
47. Semigina, T. & Karkach, A. (2022). The elderly care, active ageing and geragogy: could they co-exist in Ukraine and how? *Representation of educational achievements, mass media and the role of philology in the modern system of sciences* (p. 62-84). Vinnytsia: European Scientific Platform.
48. Semigina, T., Yurochko, T. & Stopolyanska, Y. (2022) 'Everyone is on their own and nobody needs us': women ageing with HIV in Ukraine. In: M. Henrickson et al., eds.), *HIV, sex, and sexuality in later life*. Bristol: Policy Press.
49. Stepurko, T. G. et al. (2018). *Health Index. Ukraine-2018: Results of the National Survey*. Kyiv: International Renaissance Foundation. URL: http://health-index.com.ua/zvit_index_2018_eng.pdf
50. Stuck, A. E. et al. (1999). Risk factors for functional status decline in community-living elderly people: a systematic literature review. *Soc Sci Med*, 48(4), 445-69.
51. Tadd, W., Vanlaere, L., & Gastmans, C. (2010). Clarifying the concept of human dignity in the care of the elderly: A dialogue between empirical and philosophical approaches. *Ethical Perspectives*, 17(2), 253-281.
52. Turner, A. (2009). Population ageing: what should we worry about?. *Philosophical transactions of the Royal Society of London. Series B. Biological sciences*, 364(1532), 3009-3021.